Література:

1. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 21.03.2026).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 21.03.2026).
3. Постанова Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 26.06.2025 у справі № 924/1351/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128775870 (дата звернення: 21.03.2026).
4. Примак В. Д. Перевищення повноважень виконавчого органу юридичної особи на укладення договорів. Правове забезпечення соціального спрямування економіки та бізнесу в сучасних умовах цифровізації, глобалізації та нових загроз суспільному благополуччю : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 20 листоп. 2025 р.). Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, 2025. С. 112–117. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1196 (дата звернення: 21.03.2026).

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-670-9-37

КОНТРОЛЮЮЧІ ОРГАНИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОНАННЯМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Мандзій Олександр Сергійович
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Державний бюджет є ключовим фінансовим планом країни, від ефективності формування та виконання якого залежить стабільність соціально-економічного розвитку держави. У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення прозорості, підзвітності та результативності бюджетного процесу. Публічний контроль за формуванням та виконанням державного бюджету виступає важливим інструментом демократичного управління та запобігання

неефективному використанню публічних коштів. Його здійснення потребує належно сформованого інституційного механізму, який охоплює систему органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації та громадянського суспільства. Саме через взаємодію цих суб'єктів забезпечується відкритість бюджетної політики та можливість суспільства впливати на прийняття фінансових рішень.

Поняття «інституційний механізм здійснення публічного контролю за формуванням та виконанням державного бюджету» відсутнє в правовій доктрині та в законодавстві, хоча ширше поняття «інституційний механізм» можемо знайти у ряді публікацій. Зокрема, як зазначає О. Герасименко, інституційний механізм є складною системою, що призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка охоплює: сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики у певній сфері; сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державної політики у цій же сфері; а також державну політику щодо формування нових, усунення старих та трансформації існуючих інститутів [1, с. 8]. У науковому дослідженні О. К. Ткачової інституційний механізм у контексті державного управління митною справою визначається як сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інституціями держави, які сприяють поступовому еволюційному розвитку правил і процедур, санкцій і стимулів, стримувачів і противаг в процесах і результатах виробництва, розподілу, обміну, споживання митних послуг, та забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення цілей розвитку всієї митної системи [2]. Отже, інституційний механізм здійснення публічного контролю за формуванням та виконанням державного бюджету є центральною ланкою конституційно-правового забезпечення бюджетної підзвітності, причому інституційний механізм публічного контролю у бюджетній сфері слід відмежовувати від інституційного механізму бюджетного управління. Бюджетне управління спрямоване на складання проєкту бюджету, організацію його виконання, розподіл асигнувань, управління бюджетними призначеннями, касове обслуговування, звітування та реалізацію бюджетної політики. Публічний контроль спрямований на інше: перевірку, оцінку, публічне пояснення та коригування діяльності суб'єктів бюджетної влади. Проте ці два механізми не існують ізольовано. Контроль не може бути відірваний від управління, оскільки він оцінює саме управлінські бюджетні рішення; водночас контроль не

може розчинитися в управлінні, бо тоді суб'єкт, який формує або виконує бюджет, фактично сам стає остаточним оцінювачем власної діяльності. Саме це розмежування є ключем до конституційно-правового аналізу інституційної архітектури. У зв'язку із вище викладеним, можемо визначити інституційний механізм здійснення публічного контролю за формуванням та виконанням державного бюджету як конституційно обумовлену, законодавчо конкретизовану і процедурно пов'язану систему суб'єктів публічної влади, парламентських структур, спеціалізованих контрольних органів, урядових і фінансово-адміністративних інституцій, інформаційних платформ, суб'єктів громадянського суспільства, експертного середовища та судового захисту, які у межах власної компетенції забезпечують відкритість, перевірюваність, оцінку, публічне пояснення, реагування і наступне коригування бюджетних рішень.

Таке визначення дозволяє перейти від суб'єктного переліку до функціональної архітектури. Інституційний механізм публічного контролю складається не з рівнозначних елементів. Одні інституції мають конституційне походження, інші – законодавчу деталізацію, треті – інформаційно-комунікативне значення, четверті – допоміжну експертну або захисну функцію. Тому їх потрібно аналізувати за місцем у контрольному циклі, а не лише за формальним статусом. Верховна Рада України є представницьким центром бюджетної підзвітності; Кабінет Міністрів України – суб'єктом урядового бюджетного проєктування, виконання і звітування; Рахункова палата – спеціалізованою інституцією зовнішнього контролю від імені парламенту; парламентські комітети – функціональними ланками попереднього аналізу і парламентського реагування; Міністерство фінансів України та Казначейство – фінансово-адміністративними суб'єктами, через які контроль отримує дані про бюджетну реальність; головні розпорядники бюджетних коштів – первинними носіями відповідальності за програмний результат; громадяни, громадські об'єднання, медіа й експерти – суспільним середовищем публічної оцінки; суди – гарантійною ланкою захисту прав і меж компетенції.

Бюджетний контроль здійснюється щодо коштів Державного бюджету України, а також місцевих бюджетів, прийнятих у встановленому чинним законодавством України порядку, при цьому, він реалізується учасниками бюджетного процесу, здійснюється відповідно до бюджетного законодавства України та реалізується на всіх стадіях бюджетного процесу [3, с. 128]. В цілому, суб'єктів бюджетного контролю вчені визначають як «учасників бюджетного процесу, які уповноважені на здійснення бюджетного контролю, тобто контролюючі суб'єкти та підконтрольні суб'єкти, тобто учасники бюджетного

процесу, за діями яких здійснюється контроль (підконтрольні суб'єкти) [4, с. 114].

Елементами інституційного механізму здійснення публічного контролю за формуванням та виконанням Державного бюджету України є: а) Верховна Рада України, яка є представницьким центром бюджетної підзвітності; б) Кабінет Міністрів України – суб'єктом урядового бюджетного проєктування, виконання і звітування; в) Рахункова палата – гарантійним вузлом незалежного зовнішнього контролю від імені парламенту; г) парламентські комітети – ланкою спадковості контрольної інформації; д) Міністерство фінансів України і Казначейство – фінансово-адміністративними та інформаційно-операційними вузлами; е) головні розпорядники – первинними носіями програмної відповідальності, а громадськість, експерти, цифрові платформи і суди – додатковими елементами публічної, інформаційної та правозахисної контрольованості [5].

Література:

1. Герасименко О. Інституційні механізми взаємодії громадянського суспільства і держави: спроба структуризації. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11. С. 6–17. DOI: https://doi.org/10.15421/152329

2. Ткачова О. К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=587#.

3. Григор'єв Д. Загальна характеристика системи принципів бюджетного контролю в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 170-175. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/32.pdf.

4. Мацелих Т. О. Контролюючі суб'єкти у сфері бюджетного процесу: розмежування компетенційних повноважень. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Випуск 15. С. 112-118. DOI: https://doi.org/10.33244/2521-1196.15.2019.112-118.

5. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року (із наступними змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text.